

โสฬัสญาณ (ญาณ ๑๖)

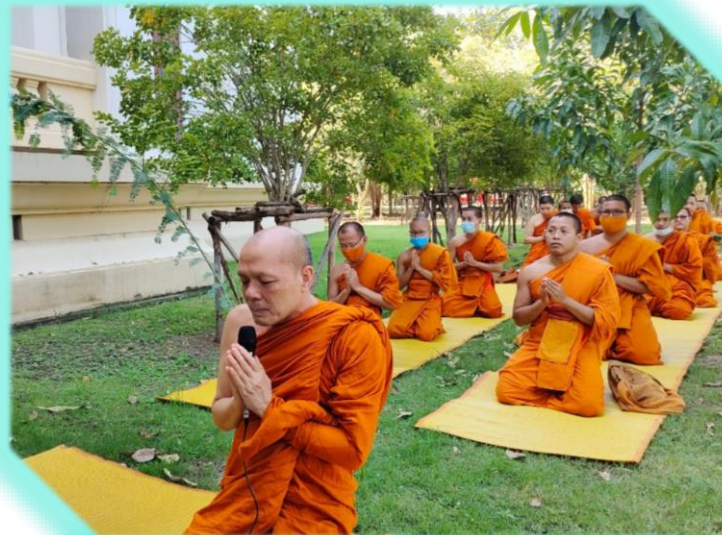
บรรยายโดย พระเทพวิสุทธิมุนี วิ.

ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ

ความหมายของญาณ

“ญาณ” ตามรูปศัพท์ แปลว่า **ความรู้** มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “ปัญญา” ญาณในพระพุทธศาสนาแย่งออกเป็นหลายระดับชั้น แต่ญาณที่จะสามารถทำลายล้างกิเลสได้อย่างเด็ดขาดนั้นเป็นญาณที่เป็นผลจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเท่านั้น

ญาณ ๑๖ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ปฏิสัมภิตามรรคและคัมภีร์วิสุทธิมรรค ดังนี้

๑. นามรูปปริจเฉทญาณ เป็นญาณที่แยกแยะรูปนาม

สังขารว่ามีความจริงเพียง ๒ อย่าง คือรูปกับนาม

- รูป คือ ลักษณะทางกายภาพทั้งหมด ที่สามารถจับต้อง สัมผัส ต้องการที่อยู่อาศัย
- นาม คือ จิตใจ ซึ่งไม่สามารถสัมผัส

รูปคือสิ่งที่สัมผัสได้
นามคือสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

๒. ปัจจัยปริศนาคห

ญาณ เป็นญาณที่หยั่งรู้

ถึง เหตุผลของรูปนาม

ญาณ ชั้นนี้ เกิดทำให้รู้จัก

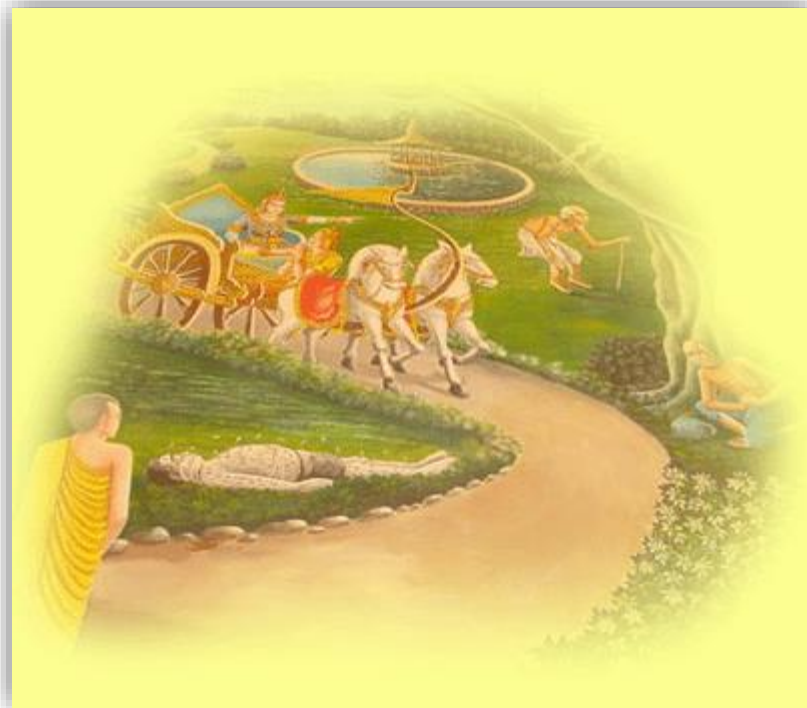
ว่าสรรพสิ่งเกิดมาแล้ว

เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย

เป็นไปตามหลักปฏิจสมุ

บาท

๓. สัมมสนญาณ ญาณ
ขั้นนี้จะได้เห็นอนิจจัง ทุก
ขัง อนัตตา ของรูปนามชัด
ขึ้น

๔ อุทยัพพยณาน เป็นญาณที่หยั่งรู้ถึงความเกิดดับของรูปนาม สังขาร

ญาณระดับนี้แบ่งออกเป็น ๒ ช่วง

ญาณ ระดับแรกเป็นญาณระดับอ่อน (ตรุณะ)

ญาณ ระดับที่ ๒ เป็นญาณระดับแก่ (พลวะ)

วิปัสสนูปกิเลส ๑๐

๑. แสงสว่าง (โสภาส)

๒. ความรู้ (ญาณ)

๓. ความเอิบอิมใจ (ปีติ)

๔. ความสงบ (ปัทสัทธิ)

๕. ความสุข (สุข)

๖. ความน้อมใจเชื่อ

๗. ความเพียร(ปัดคาหะ)

๘. การตั้งสติไว้ (อุปัฏฐานะ)

๙. ความวางเฉย (อุเบกขา)

๑๐. ความใคร่ (นิกัันติ)

๕. ภัยคานูปีสสนาญาณ เป็นญาณที่หยั่งรู้ความดับ
ไปของรูปนาม

๓. **อาทีนญาณ** : เป็นญาณ
ที่ยังรู้รูปนามว่าเป็นสิ่งที่มี
แต่โทษ ความรู้สึกที่ไม่ได้คิด
ขึ้นมาเอง หากแต่เป็นสิ่งที่ผู้
ปฏิบัติเห็นด้วยตัวเองในเวลา
ปฏิบัติจริง

๘. นิพพิทาญาณ : เป็นญาณที่ผู้ปฏิบัติเกิดความรู้สึก
เบื่อหน่ายต่อรูปนามสังขาร ความรู้สึกเบื่อหน่ายนี้ ไม่ใช่
อยู่เฉย ๆ ไม่ได้ปฏิบัติก็เกิดความเบื่อหน่ายได้ หากแต่
เกิดขึ้นเวลาที่ผู้ปฏิบัติกำหนดรูปนามอยู่บ่อย ๆ จนเป็น
ความรู้สึกเบื่อหน่ายที่เกิดขึ้นกับใจ

๙. มุญจितุกัมยตาณาน : เป็นญาณที่ทำให้ผู้ปฏิบัติ
อยากหลุดพ้นจากรูปนามสังขาร เพราะการได้รู้ความไม่
เที่ยงของรูปนามสังขาร เป็นเรื่องน่าเบื่อหน่าย ความรู้สึก
เช่นนี้ ก็มีใช้เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นมาลอย ๆ หากแต่
เกิดขึ้นในเวลาเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

๑๐. ปฏิสังขานญาณ : เป็นญาณที่หยั่งรู้ที่คอยทบทวนรูป
นามสังขารว่า ตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง
ทุกขัง อนัตตา

๑๑. สังขารุเปกขา
ญาณ : เป็นญาณที่
หยั่งรู้รูป นาม สังขาร
เป็นความรู้สี่กว้างเฉย

๑๒. **อนุโลมญาณ** : เป็นญาณที่พิจารณารูปนามสังขารว่าเป็น
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยพิจารณาตามลำดับมาตั้งแต่ อุทัยพพย
ญาณ (ญาณที่ ๔) จนถึงสังขารุเปกขาญาณ (ญาณที่ ๑๑) เปรียบ
เหมือนพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงสถาปนาการวินิจฉัยคดีของตุลาการแปด
ท่านแล้ว ทรงมีพระราชวินิจฉัยอนุโลม ตามคำวินิจฉัยของตุลาการ
ทั้งแปดนั้น

๑๓. โศตรภูญาณ : เป็นญาณที่ข้ามเขตปุถุชนเข้าสู่อริยชน เป็น
ด้านที่สลัดอารมณ์โลกิยะ เสนอแนะนิพพานให้เป็นอารมณ์ของจิต
ในเวลาปฏิบัติจริง อนุโลมญาณกับโศตรภูญาณจะเกิดขึ้น
ต่อเนื่องกันในขณะจิตดวงเดียวกัน โดยอนุโลมญาณจะเกิดขึ้นก่อน
โศตรภูญาณสองถึงสามครั้ง เพื่อทำตัวให้เข้มแข็ง ที่สามารถไล่
ความมืดคือโมหะออกไป ในญาณนี้ผู้ปฏิบัติยังคงกำหนดรูปนาม
ต่อไปเมื่อโศตรภูญาณเกิดขึ้น จิตของผู้ปฏิบัติจะมีนิพพานเป็น
อารมณ์ ข้ามโคตรปุถุชน บรรลุถึงอริยชน โดยไม่หวนกลับมาอีก

๑๔. มัคคญาณ : เป็นญาณที่ทำให้ลายกิเลส ผู้ปฏิบัติได้พบพระ
นิพพานครั้งแรก เสวยนิพพานเป็นอารมณ์ เห็นแจ้งนิโรธสัจด้วย
ปัญญาของตนเอง รูปนามสังขารดับไปในญาณนี้

๑๕. **ผลญาณ** : เป็นญาณที่เกิดถัดมาจากมัตตญาณ เกิดขึ้นในขณะที่จิตเดียวกันกับมัตตญาณ การประหารกิเลสได้สำเร็จในระดับมัตตญาณ เรียกว่า เป็นการประหารกิเลสได้อย่างเด็ดขาด (สมุทเฉทปหาน) ส่วนการประหารกิเลสในระดับผลญาณ เรียกว่า ปัสสทธิชปหาน

๑๖. ปัจจเวชณญาณ : เป็นญาณที่ย้อนกลับไปทบทวน มรรค ผล นิพพาน ที่ตนเองได้พบผ่านมา ตลอดถึงพิจารณากิเลสที่ละได้แล้ว และที่ยังละไม่ได้

“โสฬสญาณ” หรือ “ญาณ ๑๖” เป็นเครื่องมือนำผลของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในสมัยพระพุทธกาลพระองค์ทรงหยั่งรู้วาระจิตของผู้บรรลุธรรมด้วยพระองค์เอง เมื่อพระองค์ดับเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว การตรวจสอบผล การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จึงต้องอาศัยหลักการใน คัมภีร์ที่พระพุทธศาสนาตรัสไว้

การรู้เรื่องโสฬสญาณ

ในแง่บวก เป็นการสร้างกำลังใจให้ผู้ปฏิบัติได้เห็นความสำคัญของการพัฒนาตนด้วยหลักวิปัสสนากรรมฐาน ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนและพบได้ในคัมภีร์ สำหรับผู้ที่มีความท้อแท้ใจ ก็มีกำลังใจที่จะปฏิบัติต่อไป เมื่อได้เห็นหลักการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ในพระไตรปิฎก หรือในคัมภีร์อรรถกถา

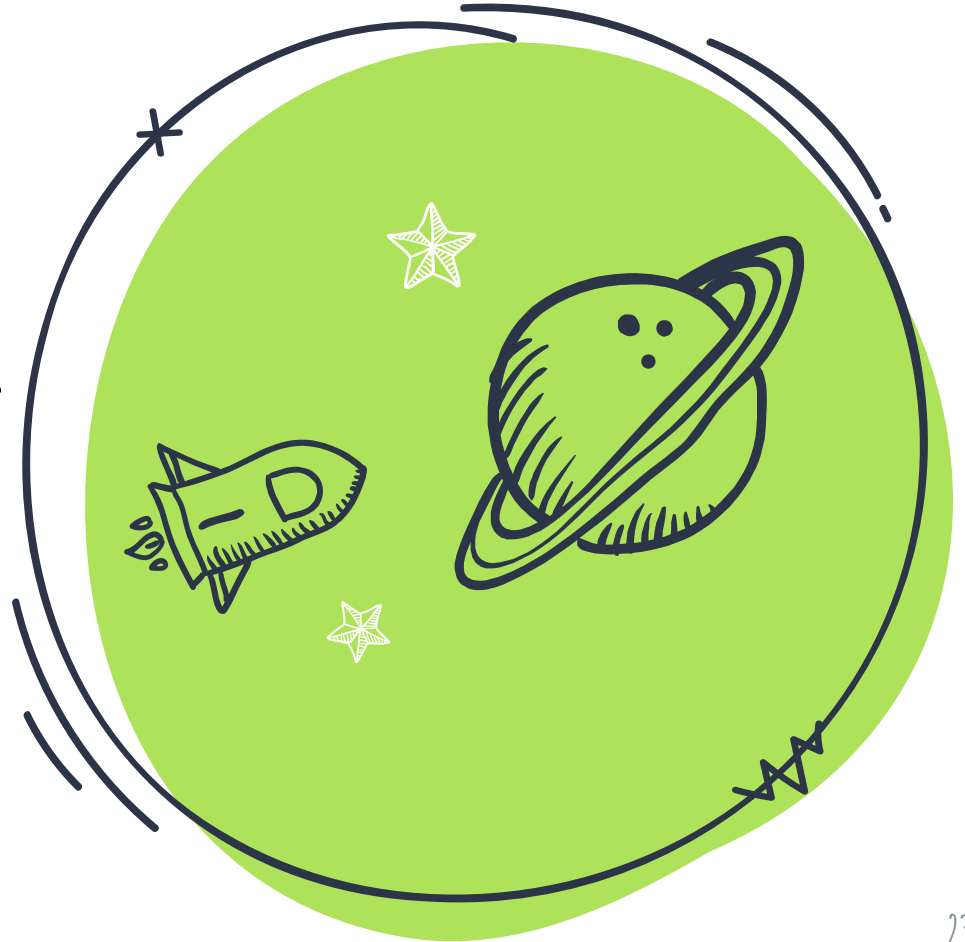
ในแง่ลบ การรู้เรื่องญาณ เป็นอุปสรรคในการเจริญวิปัสสนากรรมฐานได้ โดยเฉพาะในขณะที่ผู้ปฏิบัติกำลังปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่ หากผู้ปฏิบัติคอยแต่จ้องผลของการปฏิบัติอยู่ โดยไม่ได้ใส่ใจกำหนดรูปรูปนาม ตามหลักวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะทำให้ผู้ปฏิบัติพลาดโอกาสได้ลิ้มรสพระธรรม ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้

ผู้ปฏิบัติจะมีความรู้ความเข้าใจ ในกระบวนการของญาณ ๑๖ ครบถ้วน แต่ในเวลาปฏิบัติจริง ผู้ปฏิบัติจะต้องสลัดความรู้เกี่ยวกับเรื่องญาณให้หมดสิ้น และมุ่งหน้ากำหนดวิปัสสนากรรมฐานอย่างเดียว จึงจะได้รับผลจากการปฏิบัติ อย่างแท้จริง

การรู้เรื่องโสฬสญาณในเชิงปริยัติ น่าจะเป็นอุปสรรคที่ขวางกั้นการบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ของผู้ที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่มีใช้น้อย เปรียบ เหมือนกับการทูลจริตในการสอบ ซึ่งนอกจากจะทำให้เราได้รับความเดือดร้อน แล้ว ยังทำให้เราไม่ได้ความรู้ที่แท้จริงในวิชาที่เราสอบด้วย

**วิสุทธิ ๓ เปรียบเสมือน รถเจ็ดล้อ
ส่งต่อกันให้บุคคลถึงที่หมาย**

วิสุทธิ ๓ คือ การทำความบริสุทธิ์หมดจด
ที่จะเป็นขั้น ๆ ไปจนทำให้มรรคสมบูรณ์ขึ้น
ทำให้ไตรสิกขาเต็มเปี่ยมขึ้น ทำให้อินทรีย์มี
ความแก่กล้าขึ้น ทำให้ถึงขั้นที่เป็นผล ทำ
ให้บรรลุถึงนิพพานได้แต่ละขั้น
ประกอบด้วย

๑. สีสวิสุทธิ (ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งศีล)

ได้แก่ ปาริสุทธิศีล ๔

๑. ปาฏิโมกขสังวรศีล
๒. อินทริยสังวรศีล
๓. อาชีวปาริสุทธิศีล
๔. ปัจจัยสันนิตศีล

๒. จิตตวิสุทธิ (ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งจิต)

อันได้แก่ สมาธิ ๒ คือ

๑. อุปจารสมาธิ

๒. อัปปนาสมาธิ

๓. **ทิฏฐิวินิษุทติ** (ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งทิฏฐิ)

ได้แก่ ญาณ ที่ ๑ คือ **นามรูปปริจเฉทญาณ**

๔. **กังขาวิตรณวินิษุทติ** (ความหมดจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย, ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้)

ได้แก่ ญาณ ที่ ๒ คือ **ปัจจยปริคคหญาณ**

๕. **มัคคามัคคญาณทัสสนวินิษุทติ** (ความหมดจดแห่งญาณ)

ได้แก่ ญาณ ที่ ๓ คือ **สัมมสนญาณ**

๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนินไป) ได้แก่ญาณที่ ๔. อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ, ๕. ภังคานุปัสสนาญาณ, ๖. ภยตุปฏฐานญาณ, ๗. อาทีนวานุปัสสนาญาณ, ๘. นิพพิทานุปัสสนาญาณ, ๙. มุจจิตุกัมมยตาญาณ, ๑๐. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ, ๑๑. สังขารุเบกชาญาณ, ๑๒. สัจจานุโลมิกญาณ,

๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ) ได้แก่ญาณที่ ๑๓. โคตรภูญาณ ๑๔. มัคคญาณ ๑๕. ผลญาณ ๑๖. ปัจจเวกชนญาณ

จบบริบูรณ์
ขอความเจริญในธรรมจง
บังเกิดมีแก่ทุกท่านเทอญ

